

2. Ушинський К.Д. Про сімейне виховання. – К.: Радянська школа, 1974. – 150 с.
3. Сухомлинський В.О. Народження громадянина. – К.: Радянська школа, 1970. – 287 с.
4. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К.: Радянська школа, 1978. – 263 с.

УДК 37 (09)

Л.Ю. Вовкочин

ПЕДАГОГІЧНА ВАРТІСНІСТЬ МИСТЕЦЬКО-ЛІТЕРАТУРНОЇ СПАДЩИНИ О.П. ДОВЖЕНКА

***Анотація.** У статті йдеться про значущість вивчення життя і творчої діяльності відомого українського письменника, режисера, громадського діяча О.П. Довженка з метою виховання підростаючого покоління.*

***Аннотация.** В статье речь идет о значимости изучения жизни и творческой деятельности известного украинского писателя, режиссера, общественного деятеля О.П. Довженко с целью воспитания подрастающего поколения.*

***Anotation.** To article deals with content forms and means of teaching young generation society values and formation of orientation towards them.*

To bring up a society conscious citizen and patriot means to form a complex of personal qualities and traits of character that motivate everyday actions, deeds, models of behaviour.

One of the most powerful means of civic education is national art which promotes the formation of sense of belonging to the culture of one's native ethnic group and nation and self-awareness of citizenship.

У центрі освітньо-виховного процесу стоять інтереси дитини, потреби та можливості, права окремої особистості, її суверенітет. Лише через таку ієрархію ціннісних підходів як людина (особистість) – народ (культура, історія, освіта) – держава (суспільство) можна реалізувати перспективну й демократичну модель виховання у контексті збереження та примноження загальнолюдських і національних морально-духовних вартостей, що є основою суспільного життя.

Процес формування у молоді морально-духовних вартостей має стати головним важелем у вихованні. Він значною мірою зумовлюється змістовими характеристиками освітніх дисциплін. Особлива роль належить предметам соціально-гуманітарного циклу, а саме історії, літературі як українській, так і світовій, географії, суспільствознавству, предметам художньо-естетичного циклу, системі позакласної роботи. Ми погоджуємося з авторитетною думкою вчених-педагогів П.Р. Ігнатенка, В.Л. Поплужного, Н.І. Косаревої, Л.В. Крицької [4] про те, що головна мета виховного чинника в едукативному процесі загальноосвітньої школи полягає у формуванні свідомого громадянина-патріота, професіонала, тобто людини з притаманними їй особистісними якостями й рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками і поведінкою, спрямованими на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні.

Завданнями загальноосвітньої школи, особливо кожного уроку зазначених вище дисциплін, які несуть розвивально-виховне навантаження, мають стати:

- формування національної свідомості, належності до рідної землі, народу, визнання духовної єдності поколінь та спільної культурної спадщини;
- виховання почуття патріотизму, відданості Батьківщині;

- утвердження гуманістичної моралі та формування поваги до таких цінностей як свобода, рівність, справедливість;
- виховання поваги до Конституції України, законодавства, державної мови;
- розвиток критичного мислення, що забезпечує здатність усвідомлювати та відстоювати особисту громадянську позицію, уміння передбачати можливі наслідки дій та вчинків;
- уміння орієнтуватися в житті суспільства, визначати форми своєї участі в ньому, спілкуватися з інститутами влади, захищати закони і права людини;
- формування толерантного ставлення до культур, традицій інших народів, націй [4, 5].

Ефективність процесу виховання залежить від доцільності та своєчасності форм і методів його організації в едукативному процесі.

Пріоритетна роль має належати активним методам та формам, які ґрунтуються на демократичному стилі спілкування, спрямовані на самостійний пошук істини і сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи, творчості. До них належать соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, мозкові атаки, ситуативно-рольові ігри, метод відкритої трибуни та ін.

Варто використовувати і традиційні методи: тематичні бесіди, диспути, лекції, семінари, різні форми роботи з науковою, художньою літературою, періодичними виданнями тощо.

Правильно підібрані (відповідно до віку, індивідуальних особливостей вихованців, ситуації взаємодії) форми та методи виховання сприяють формуванню у молоді вміння міркувати, аналізувати, ставити запитання, шукати власні відповіді, критично розглядати проблему, робити власні висновки, брати участь у громадському житті, набувати вмінь та навичок адаптації до нових суспільних відносин, захищати свої інтереси, поважати інтереси і права інших, самореалізовуватися тощо.

Нова філософія виховання зосереджує увагу учителя-вихователя на тому, що вплив на особистість за схемою „вимога – беззастережне виконання” нині вже не спрацьовує, тому що не враховує життєвого досвіду, особливостей морального розвитку учнів, не розкриває позитивної мотивації дій і вчинків. На сучасному етапі виховний процес має переходити до становлення в особистості механізму саморегуляції на основі віри і почуття обов’язку. З огляду на це роль учителя набуває нових граней. Учитель виконує функції вихователя, здійснює корекцію виховних впливів, організовує навчальну, позакласну та позашкільну діяльність учнів, що потребує нового підходу до технології реалізації концепції формування вільного громадянина, творчого, активного, здатного вирішувати завдання, які забезпечать поступ нації.

Отже, за умов особистісно зорієнтованого підходу, постійного та цілеспрямованого використання конкретних методів, форм, засобів виховання, особистість учня буде визначатися відповідним високим рівнем вихованості, навчальної компетентності, комунікативними вміннями, духовними орієнтирами та цінностями, активною громадянською і соціальною позицією, що допоможе йому знайти своє місце та самореалізуватися в житті.

Передаючи молодому поколінню соціальний досвід, багатство духовної культури народу, своєрідність його ментальності, національного світогляду, ми формуємо особистісні риси громадянина України, які включають національну самосвідомість, розвинену духовність, моральну, художньо-естетичну, правову, трудову, фізичну, екологічну культуру, розвиток індивідуальних здібностей і таланту. Адже утвердження позицій у світовій спільноті незалежної, інтелектуальної нації можливе лише за умов

відновлення споконвічної шляхетності українського народу, його національної гідності та самовідданості у служінні Батьківщині, високої моральності, працелюбності. Морально-духовні цінності особистості були і мають залишатися провідною цінністю у системі формування повноцінних громадян держави.

На шляху утвердження державності України не можна розгубити нашу ментальність як основу власної ідентичності. Серед нашого народу має витати незборимий дух свободи, правди, совісті і честі, дух національної гордості, громадянської величі. В умовах вільної держави є можливості формування в підростаючого покоління ідеалів національної гідності, громадянської відповідальності за себе, за соціальне й природне середовище, в якому живе людина. Розбудова вільної, демократичної, незалежної України вимагає титанічної роботи задля реанімації українського духу і слави, передусім утвердження ідеї формування національної гідності, громадянської мужності. Розв'язання цього завдання має бути вихідним етапом створення виховного ідеалу, моделювання національної ідеї.

Постать О.П. Довженка є яскравим виявом найпомітнішого представника духовної еліти українського народу. Він увібрав у себе велич і красу нашого етносу, національну гордість, високість громадянських почуттів, готовність до боротьби за духовне розкріпачення свого народу. Його творчість була пройнята національною ідеєю українського народу.

О.П. Довженко розпочинав свою свідому діяльність на тлі соціально-економічного та духовного зламу в Україні. Тому на початку 20-х і в 30-і роки він перебував у стані соціальних і творчих пошуків свого місця в суспільстві. Митець був далекий від пристосування до життя, до певних соціально-політичних обставин. Дух боротьби за власну свободу, за утвердження в мистецтві ідеалів краси, громадянської величі, моральної чистоти формувалася в О.П. Довженка впродовж складних 20-30 років ХХ ст.

У роки Великої Вітчизняної війни особливо яскраво і мужньо проявилися в О.П. Довженка риси морально-духовної чистоти і громадянської величі, непохитності перед віроломними силами партійних бонз. Навіть всесильний Й.В. Сталін утримувався від того, аби зламати, знищити О.П. Довженка після появи його кіноповісті „Україна в огні” (1943).

Життя О.П. Довженка, його творчі шукання, мистецько-літературний спадок, щоденникові записи, листування – це невичерпне морально-духовне багатство, джерело громадянського становлення кожної людини, яка має чисті помисли і прагне активних громадянських дій задля морально-духовного поступу.

Нині, будуючи незалежну систему громадянського виховання України, в основу її маємо покласти досвід життя і праці справжніх патріотів, достойників духу, духовної та інтелектуальної еліти України. Серед них письменник, кінорежисер, громадянський діяч О.П. Довженко, який щастя свого життя бачив у служінні Батьківщині, у любові до співвітчизників і праці. Постать О.П. Довженка та його творча спадщина акумулюють в собі величезні потенціальні можливості впливу на почуття і розум молоді, можуть плідно впливати на формування її духовності. Це є цінний національний спадок, що сприятиме при детальному вивченні та аналізі зростанню свідомості молоді, вкоріненню національної ідеї, розвою всеосяжної загальнолюдської духовності.

У Довженкових творах провідною є думка, що людина – найбільша цінність, до того ж вона має бути щасливою. Зокрема про це йдеться у щоденнику митця: „Людина родиться для щастя й для радості, і бореться вона і діє во ім'я щастя. І розцвітає людина в щасті, а не в журбі, в світлі, а не в темряві й незнайстві, в сім'ї, а не в розлуці, і ніколи не в неволі” [2, 300].

Людину майбутнього О.П. Довженко бачив кращою, добрішою, чеснішою, благороднішою. Недарма багато його героїв схожі на богів. Це справжні богатирі, мужні, сміливі, горді, чисті душею. Такі риси були не надумані ним. Вони впливали з особливостей сприймання довколишнього світу, який завжди здавався йому кращим, ніж був насправді. Він сприймав, у першу чергу, світлі його риси, умів „бачити зорі в калюжах”. Прикладом власного життя та творчістю О.П. Довженко стверджував: людина має залишатися людиною в будь-яких життєвих ситуаціях, а для цього вона повинна вірити, мати Бога в душі: „Бог в людині. Він є або нема. Але повна його відсутність – се великий крок назад і вниз. В майбутньому люди прийдуть до нього. Не до попа, звичайно, не до приходу. До божественного в собі. До прекрасного. До безсмертного. І тоді не буде гнітючої сірої нудьги, звірожорстокого, тупого і скучного безрадінного будня” [3, 246].

У кожному Довженковому творі проглядає почуття патріотизму, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури. Лише справжній патріот може так звертатись до Вітчизни, відчуваючи, що скоро помре: „Прощай, Україно. Прощай, рідна, дорога моя земля-мати. Я скоро помру. Умираючи, попрошу вирізати з грудей моїх серце і хоч його одвезти і десь закопати на твоєму лоні під небом. Прийми його. Воно тобі весь вік молилось, не проклинаючи ні однієї з чужих земель” [2, 479].

О.П. Довженко творив у часи таких майстрів екрана як С.М. Ейзенштейн, В. Пудовкін, Ч.С. Чаплін, М.І. Ромм. Разом із ними відкривав шлях новому кіномистецтву не лише на рідній землі, а й у широкий світ. Фільми О.П. Довженка „Звенигора”, „Арсенал”, „Земля” в 30-х роках із великим успіхом демонструвалися в Англії, Голландії, Бельгії, Франції, Канаді, США, Греції, Туреччині. Відомий американський актор і режисер Чарлі Чаплін сказав про нього: „Слов’янство поки що дало світові в кінематографії одного великого митця, мислителя і поета – Олександра Довженка” [1, 104].

„Щоб зворушити, треба бути зворушеним. Щоб радувати, просвітлювати душевний світ глядача і читача, треба нести просвітленість у своєму серці, треба правду життя підносити до рівня серця, а серце нести високо” [3, 163], – якщо ці імперативи стануть головними настановами педагога (учителя загальноосвітньої чи викладача вищої школи), то свідомість нашої молоді наповнюватиметься національною гідністю, душі – благородством; духовно-моральні цінності зумовлюватимуть їх свідому громадянську суспільно-політичну позицію.

Література

1. Довженко і світ. Творчість О.П. Довженка в контексті світової культури . – К.: Рад. письменник, 1984. – 222 с.
2. Довженко О. Господи, пошли мені сили. – Харків: Фоліо, 1994. – 560с.
3. Довженко О. Твори: В 5 т. – Т.4. – К.: Дніпро, 1965. – 245 с.
4. Ігнатенко П., Поплужний В., Косарева Н., Крицька Л. Виховання громадянина: Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти. – К.: Інститут змісту і методів навчання, 1997. – 252 с.
5. Сухомлинська О.В. Ідеї громадянськості й школа в Україні // Шлях освіти. – 1999. – № 4. – С. 20-25.